

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επί αιώνες, η Ελληνική Ομοφυλοφιλία ή ο Ελληνικός Έρωτας –αυτό που οι Ρωμαίοι αποκαλούσαν «ελληνικό έθιμο» (*mos Graeciae, mos Graecorum*)– ήταν ένα από τα πιο περίπλοκα ζητήματα της δυτικής Ιστορίας, ένας αληθινός κόμπος.¹ Για τους χριστιανούς ο κόμπος ήταν ηθικής τάξεως: πώς ήταν δυνατόν οι αρχαίοι Έλληνες, που είπαν τόσα πολλά και όμορφα πράγματα για την αρετή, να είναι τόσο εθισμένοι σε αυτό το βίτσιο; Ωστόσο, ο Τζον Άντινγκτον Σίμοντς, γράφοντας το 1873, παρατήρησε πως αυτό αποτελούσε πρόβλημα και για τους ίδιους τους Έλληνες –«ένα πρόβλημα της ελληνικής ηθικής». Οι ίδιοι οι Έλληνες, κατέδειξε, ανησυχούσαν για την ομοφυλοφιλία και εξέφραζαν σχετικά μ' αυτήν έντονα διστάμενες απόψεις.²

Να λοιπόν που προκύπτει άλλος ένας κόμπος: ποια ήταν η στάση των Ελλήνων απέναντι στη δική τους ελληνική ομοφυλοφιλία; Διότι ορισμένες φορές φαίνονται να εγκρίνουν τον ομόφυλο έρωτα, και μάλιστα ολόψυχα, ενίοτε δε να τον εγκωμιάζουν και να τον εξυμνούν, άλλες όμως φορές φαίνονται να εκφράζουν ανησυχίες σχετικά μ' αυτόν και ενίοτε τον αποδοκιμάζουν με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο. Όμως τι ήταν τελικά ο «ομόφυλος έρωτας»; Ορισμένες φορές οι Έλληνες έμοιαζαν να υπονοούν ότι ο ομόφυλος έρωτας επικεντρωνόταν αποκλειστικά στη σωματική έλξη μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, ενώ άλλες φορές ότι ήταν κατά βάση εστιασμένος στην προσωπικότητα, την *ψυχήν*. Ορισμένες φορές έμοιαζαν να υπαινίσσονται ότι συμπεριελάμβανε το σεξ, άλλες φορές ότι δεν συμπεριελάμβανε ή ότι δεν χρειαζόταν να συμπεριλαμβάνει ή ότι ήταν καλύτερο να μη συμπεριλαμβάνει ή ότι δεν έπρεπε να συμπεριλαμβάνει σεξουαλική ολοκλήρωση. Κι έτσι τα πράγματα συνέχιζαν να περιπλέκονται: τι ήταν κατά βάση αυτός ο «ελληνικός έρωτας»; Τι ενείχε η έννοια της ελληνικής αγάπης; Τι έπρεπε να κάνει κανείς για να χαρακτηριστεί έλληνας εραστής;

Οι αντιφάσεις ήταν πρόδηλες, ακόμα και όταν οι πηγές πραγματεύονταν πολύ ειδικές περιπτώσεις. Κάποιοι αρχαίοι συγγραφείς επέμεναν ότι στη Σπάρτη και στην Κρήτη περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού ο ελληνικός έρωτας είχε να κάνει με το σεξ και τη σεξουαλική ηδονή, ενώ άλλοι συγγραφείς διατείνονταν ότι σε αυτές ακριβώς τις περιοχές ο ελληνικός έρωτας ήταν αγνός. Ακόμη και όσοι προέρχο-

νταν από την ίδια κοινότητα μπορεί να έλεγαν αντιφατικά πράγματα για την εκδοχή υπό την οποία εμφανιζόταν ο ελληνικός έρωτας στον τόπο τους. Κάποιοι αθηναίοι συγγραφείς επέμεναν ότι οποιαδήποτε σεξουαλική επαφή με ανήλικα αγόρια έπρεπε να τιμωρείται, ακόμη και με θάνατο, δηλαδή με την τιμωρία που επιβαλλόταν στους μοιχούς, ενώ επισήμαιναν ότι στην πόλη τους προσλαμβάνονταν ειδικοί δούλοι (οι *παιδαγωγοί*) με συγκεκριμένο καθήκον να αποτρέπουν κάτι τέτοιο [ό,τι κι αν ήταν αυτό]· παρ' όλ' αυτά υπάρχουν παραστάσεις σε αθηναϊκές κύλικες που μοιάζουν να δείχνουν Αθηναίους να ασελγούν πάνω σε ανήλικα αγόρια και να τα κακοποιούν ατιμωρητί. Και σ' αυτό το σημείο προκύπτει ακόμη ένα περίπλοκο ζήτημα: τι εννοούν οι συγγραφείς όταν λένε *παῖς* (αγόρι) και πώς αναγνωρίζεις ένα «αγόρι» στις αγγειογραφίες;

Η περιπλοκότητα και οι αντιφάσεις επεκτείνονταν ακόμα και στη σφαίρα των μυθικών ηρώων. Μερικές φορές φαινόταν ότι ο πανίσχυρος Ηρακλής και ο Ιόλαος, ο σταθερός σύντροφός του, ήταν απλώς πάρα πολύ καλά φιλαράκια, που τους έδενε αγάπη αδερφική. Άλλοι, όμως, επισημαίνουν ότι τα ομόφυλα ζευγάρια της Θήβας θεωρούσαν τον Ηρακλή και τον Ιόλαο πρότυπο για τις δικές τους σχέσεις, οι οποίες κάθε άλλο παρά «αδελφικές» ήταν. Όσον αφορά δε τον ζακουστό ήρωα Αχιλλέα και τον έρωτά του για τον Πάτροκλο –για να μην αναφερθούμε καν στον έρωτα του Αχιλλέα για τον γοητευτικό Αντίλοχο ή στον πιο δολοφονικό έρωτά του για τον Τρώα Τρωίλο– το ζήτημα ήταν κατ' αρχάς αν ο Αχιλλέας περισσότερο «έπαιρνε» έρωτα ή «έδινε», καθώς και τι ακριβώς συμπεριελάμβανε αυτός ο έρωτας του Αχιλλέα, είτε ίσχυε το ένα είτε το άλλο. Ο Όμηρος δεν αναφέρει νύχτες πάθους με τον Πάτροκλο στην *Ιλιάδα*, αλλά ο τραγικός ποιητής Αισχύλος σίγουρα πίστευε ότι στη σχέση τους εμφανίζονταν *μηροί* και συχνά *φιλιά* (*πικνά φιλήματα*), ενώ και ο ίδιος ο Όμηρος υπαινίσσεται εμμέσως πλην σαφώς ότι ο Πάτροκλος δεν πρέπει να θεωρείται απλώς φίλος και συμπολεμιστής του Αχιλλέα αλλά το ομόφυλο ισοδύναμο της συζύγου τού ήρωα.

Ωστόσο, ούτε η περίπτωση των θεών παρουσιάζει κάποια συνέπεια. Ποια ιστορία κρυβόταν πίσω από τον μέγα ήρωα της Σπάρτης Υάκινθο; Η σχέση του με τον Απόλλωνα ήταν άραγε αγνή ή μήπως όχι και τόσο; Και τι ρόλο ακριβώς έπαιζε στη σχέση τους ο Ζέφυρος, ο Δυτικός Άνεμος; Κρατούσε απλώς το φανάρι ή ήταν κι αυτός εραστής του Υάκινθου; Κάποιες εικόνες μοιάζουν να παρέχουν ξεκάθαρα αποδεικτικά στοιχεία ότι ο Υάκινθος διατηρούσε ερωτική σχέση με τον Ζέφυρο, ωστόσο, από την άλλη πλευρά, παρότι ο Ζέφυρος αναμφισβήτητα συνουσιάζεται με τον Υάκινθο σε μια αγγειογραφία, είναι εξίσου αναμφισβήτητο ότι ο Υάκινθος είναι κανονικά ντυμένος. Έπειτα έχουμε τον Πέλοπα, τον ήρωα του ιερού του Ολυμπίου Διός, τόπου τέλεσης των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων. Κι εκείνος έμοιαζε να έχει μια εξόχως σημαίνουσα σχέση με τον Δία, και μάλιστα για ένα διάστημα υπηρετούσε ως ακόλουθος του Δία στον Όλυμπο, σερβίροντας νέκταρ και αμβροσία. Όμως, σε αυτή την περίπτωση, γιατί ο ποιητής Πίνδαρος ισχυρίζεται ότι ο

Πέλοπας είχε ερωτικό δεσμό όχι με τον ίδιο τον Δία, στο ιερό του οποίου στο κάτω κάτω ζούσε, αλλά με τον μεγαλύτερο αδερφό του Δία, τον Ποσειδώνα, τον θεό της θάλασσας; Η θάλασσα απέχει κάμποσο από την Ολυμπία.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι να αντιμετωπίσει κανείς έναν μπερδεμένο κόμπο. Ο Μέγας Αλέξανδρος, ο οποίος συμμετέχει επίσης στην ιστορία μας, αντιμετώπιζε τέτοιου είδους ζητήματα με πολύ ευθύ τρόπο:

Ο Αλέξανδρος, όταν έφτασε στο Γόρδιο, καταλήφθηκε από βαθιά λαχτάρα να ανέβει στην ακρόπολη, όπου βρίσκονταν τα ανάκτορα του Γόρδιου και του γιου του, Μίδα, και να δει το βοήλατο άρμα του Γόρδιου και τον μπερδεμένο κόμπο (δεσμόν) στον ζυγό του άρματος [...] Κυκλοφορούσε ένας χρησμός γι' αυτό το άρμα, σύμφωνα με τον οποίο όποιος κατάφερνε να λύσει τον κόμπο αυτός θα έπρεπε να κυβερνήσει την Ασία. Ο κόμπος ήταν φτιαγμένος από τον λείο φλοιό μιας κρυνιάς, και δεν διακρίνονταν ούτε η αρχή του ούτε το τέλος του. Ο Αλέξανδρος επειδή δεν μπορούσε να λύσει τον κόμπο, αλλά δεν ήθελε να τον αφήσει άλυτο, από φόβο μήπως προκαλέσει ταραχή στα στρατεύματά του, σύμφωνα με ορισμένους, του έδωσε μία με το σπαθί του και τον έκοψε απ' άκρου εις άκρον, κηρύσσοντας ότι ο κόμπος λύθηκε· όμως ο Αριστόβουλος αναφέρει ότι αφού έβγαλε το πασσαλάκι από τον ρυμό [ένα ξυλόκαρφο που ήταν περασμένο μέσα από τον ρυμό και συγκρατούσε τον κόμπο] έβγαλε έξω από τον ζυγό τον ρυμό. Δεν μπορώ να πω με βεβαιότητα πώς αντιμετώπισε ο Αλέξανδρος τον κόμπο. Όμως εκείνος και η ακολουθία του έφυγαν από τον τόπο του άρματος με την πεποίθηση ότι είχε εκπληρωθεί ο χρησμός για το λύσιμο του κόμπου. Μάλιστα, το επιβεβαίωσαν εκείνη τη νύχτα και βροντές και φωτεινό σημάδι από τον ουρανό· έτσι, την επόμενη ημέρα, ο Αλέξανδρος πρόσφερε θυσία στους θεούς που του φανέρωσαν τα θεϊκά σημάδια και το λύσιμο του κόμπου. Την επομένη βάδισε εναντίον της Άγκυρας...³

Πολλοί από αυτούς που στη σύγχρονη εποχή καταπιάστηκαν με το ζήτημα της ελληνικής ομοφυλοφιλίας ακολούθησαν το παράδειγμα του Αλέξανδρου και προσπάθησαν να λύσουν τον κόμπο μια κι έξω, μ' ένα χτύπημα. Αυτούς τους «χασάπηδες» θα μπορούσαμε χάριν ευκολίας να τους εντάξουμε στη σχολή των οπαδών της «ολοκληρωτικής» προσέγγισης. Κατατάσσονται σε δύο βασικές κατηγορίες: σε όσους πιστεύουν ότι ο ελληνικός έρωτας αφορά αποκλειστικά τη μύηση μέσω εκσπερμάτισης και σε όσους πιστεύουν, και είναι πολύ περισσότεροι στις μέρες μας, ότι ο ελληνικός έρωτας αφορά αποκλειστικά την επιβολή εξουσίας μέσω της διείσδυσης.

Στο παρόν πόνημα επιχειρήσα μια διαφορετική προσέγγιση. Αντιμέτωπος με αυτό τον μεγαλοπρεπή κόμπο, συγκράτησα τη λαχτάρα μου να τον μακελέψω ώστε να ανακαλύψω «τι αφορά αποκλειστικά»· αν λειτουργούσα έτσι, θα προέτρεχα. Στην αρχή σκέφτηκα ότι θα ήταν ενδιαφέρον να ασχοληθώ με τον κόμπο καθαυ-

τόν ως αντικείμενο της έρευνάς μου, να τον περιεργαστώ από κάθε πλευρά, να επιχειρήσω να ταυτοποιήσω κάποια από τα νήματα που τον συνθέταν και ύστερα να ακολουθήσω, όσο ήταν εφικτό, ένα ένα τα νήματα, ώστε να βρω πού οδηγούν. Βρήκα λοιπόν ότι οδηγούσαν σε πολλές και διαφορετικές κατευθύνσεις.

Ένα νήμα οδηγούσε στο κέντρο της θρησκείας του Έρωτα, του θεού της αγάπης, στο Όρος Ελικώνα και στον «ανθηρό κήπο του Νάρκισσου», που βρισκόταν εκεί κοντά, τον οποίο ο αυτοκράτορας Αδριανός ανέφερε σε ένα ποίημα που χάραξε σε μια πέτρα, αφιερώνοντας στον Έρωτα το κεφάλι μιας θηλυκής αρκούδας την οποία είχε κυνηγήσει και σκοτώσει. Ένα άλλο νήμα οδηγούσε στο ιερό του Έρωτα-Αντέρωτα, στους πρόποδες της Ακρόπολης των Αθηνών, κάτω από το Ερέχθειο. Εδώ, όπως φημιολογείται, αυτοκτόνησε ένας απαρνημένος εραστής, ενώ λίγο μετά τον μιμήθηκε ο ερώμενός του, που μπορεί μέχρι τότε να τον περιφρονούσε, αλλά ξαφνικά κυριεύθηκε από την ορμή να ενωθεί μετά θάνατον με τον απαρνημένο μνηστήρα του και κατόρθωσε να προσγειωθεί ακριβώς πάνω στη σορό του. Ένα τρίτο νήμα οδηγούσε στην ιδέα της *χάριτος* και των σεξουαλικών χατιριών, και, διαμέσου του *Άβε Μαρία*, στο Κορίτσι από την Ιπανέμα.

Ύστερα υπήρχε το πρόβλημα της ηλικίας. Ορισμένοι επέμεναν ότι ο ελληνικός έρωτας ήταν μια μορφή οργανωμένης παιδοφιλίας, ενώ άλλοι το αρνούσαν σεμνότητα ή απέφευγαν να θίξουν το συγκεκριμένο θέμα. Ωστόσο, πίσω από αυτό τον κόμπο υπήρχε ένας άλλος κόμπος, μεγαλύτερος: πώς αντιλαμβάνονταν οι αρχαίοι Έλληνες κατά βάση την ηλικία; Αφού δεν γιόρταζαν γενέθλια, πώς ήξεραν πόσων ετών ήταν κάποιος; Αυτό δεν ήταν πρόβλημα μόνο για τους μελετητές του ελληνικού έρωτα· ήταν επίσης πρόβλημα για τους μελετητές του ελληνικού πολιτισμού, ανεξάρτητα από το πεδίο μελέτης. Προτού καταστεί εφικτό να εκφέρουμε οποιαδήποτε γνώμη σχετικά με την επικράτηση της *παιδεραστίας*, ήταν αναγκαίο πρώτα να εξακριβώσουμε τι ήταν ο *παῖς* –το «αγόρι». Ακολουθώντας το συγκεκριμένο νήμα, απομακρύνθηκα πολύ από την Ελλάδα και έφτασα στους Ινδιάνους Σαβάντε και Καγιάπο της Βραζιλίας, μερικοί εκ των οποίων, παρά τις αρχικές εντυπώσεις, έμοιαζαν να έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τους αρχαίους Έλληνες, αφού έκαναν να ζωντανεύουν ξαφνικά μπροστά στα μάτια μου ορισμένες παράξενες γαμήλιες πρακτικές της Σπάρτης, οι οποίες μέχρι τότε έμοιαζαν απίστευτες. Έχοντας, όμως, φτάσει τόσο μακριά και έχοντας ανακαλύψει έναν μάλλον ευγενή και ρομαντικό κόσμο παθιασμένου ομόφυλου έρωτα, ο οποίος έμοιαζε περισσότερο απ' ότιδήποτε άλλο με τους κάπως παράδοξους ετεροφυλοφιλικούς έρωτες που εξυμνούσαν οι τροβαδούροι του Μεσαίωνα ή οι γάλλοι ζωγράφοι του 18ου αιώνα, άρχισα να αναρωτιέμαι γιατί οι προηγούμενοι μελετητές είχαν καταλήξει σε μια τόσο διαφορετική εικόνα, μια εικόνα που έφερνε περισσότερο σε σαδομαζοχιστικό σεξ-κλαμπ της δεκαετίας του 1970 στο Σαν Φρανσίσκο – όλο κυριαρχία και ταπείνωση, παιχνίδια ρόλων και σεξουαλικές πράξεις. Συγκεκριμένα, τι συνέβη και η σοδομία απέκτησε την περίοπτη θέση που κατέχει σήμερα στις μελέτες της ελληνικής αρχαιότητας,

είτε ο μελετητής εξετάζει την ποιητική περιγραφή μιας ναυμαχίας είτε τον *Επιτάφιο* του Περικλή, που εκφωνήθηκε στις αρχές του Πελοποννησιακού Πολέμου; Με κάποιον τρόπο δε αυτή η εμμονή με τις σεξουαλικές πράξεις κατέληξε να συνδεθεί με μια σύγχρονη θεωρία, που αρχικά είχε μεγάλη απήχηση στον ακαδημαϊκό κόσμο και στη συνέχεια άρχισε να εξαπλώνεται ολοένα και περισσότερο: ότι οι Έλληνες δεν είχαν σεξουαλικότητα όπως την αντιλαμβανόμαστε εμείς σήμερα: ομοφυλοφιλία/ετεροφυλοφιλία. Μάλιστα, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, οι αρχαίοι Έλληνες δεν είχαν καθόλου σεξουαλικό προσανατολισμό, το οποίο υπονοεί ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός καθαυτός δεν είναι ένα εγγενές, αυστηρά καθορισμένο, ανθρώπινο χαρακτηριστικό, αλλά, αντιθέτως, δομούνταν εκ θεμελίων κατά περίπτωση σε κάθε διαφορετικό πολιτισμό. Κάτι τέτοιο ήταν δύσκολο να το πιστέψει κανείς. Πώς λοιπόν το πίστεψαν τόσο πολλοί άνθρωποι, συμπεριλαμβανομένου του Κόλιν Φάρελ, που υποδύθηκε τον Μέγα Αλέξανδρο στην ομώνυμη ταινία του Ολιβερ Στόουν, ή οι καλλιτέχνες Γκίλμπερτ και Τζορτζ;

Βρέθηκα, λοιπόν, αντιμέτωπος μ' ένα πλήθος νέων προβλημάτων. Γιατί οι σύγχρονοι μελετητές της ελληνικής ομοφυλοφιλίας έδιναν τόση έμφαση στη σοδομία; Τι συνέβη και οι άνθρωποι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι κάτι που έμοιαζε τρομερά φυσικό και εγγενές, όπως ο σεξουαλικός προσανατολισμός, ήταν στην πραγματικότητα προϊόν ενός πανίσχυρου, παντοδύναμου «υπερπολιτισμού»; Αυτά τα δύο δε, η σοδομία και η θεωρία ότι η σεξουαλικότητα ήταν πολιτισμικά καθορισμένη, πώς σχετίζονται μεταξύ τους; Τέλος, ένα άλλο ερώτημα που έπρεπε να προστεθεί στα δύο παραπάνω ήταν το εξής: Πώς επηρεάστηκαν οι εν λόγω θεωρίες από τις σύγχρονες στάσεις απέναντι στην ομοφυλοφιλία, από την απελευθέρωση των γκέι αφενός και από την ομοφοβία από την άλλη; Μετά από μακρά πορεία οδηγήθηκα τελικά σε απαντήσεις, αλλά η διαδρομή ήταν τεράστια, και για να φτάσω στο τέρμα διέσχισα την ιστορία του επιστημονικού κλάδου της Ιστορίας, περνώντας μέσα από τις σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με τη σπουδαιότητα του πολιτισμού και τον συμβατικό χαρακτήρα της αλήθειας. Η διαδρομή μου ξεκίνησε τον 19ο αιώνα, από τον Λέοπολντ φον Ράνκε, που συχνά αποκαλείται πατέρας της νεότερης Ιστορίας, και την προσήλωσή του σε μια μη ηθικολογούσα, μη αξιολογική Ιστορία, η οποία έδινε έμφαση στα πιο πρωτογενή, τα πρωταρχικά ντοκουμέντα. Ολοκληρώθηκε με τον γάλλο φιλόσοφο Μισέλ Φουκώ και τα «καθεστάτα γνώσης».

Αυτό που δεν περίμενα ήταν ότι η γλώσσα θα έπαιζε τόσο σημαντικό ρόλο στην ιστορία μας, ειδικά οι περίφημες «λέξεις των Εσκιμών για το χιόνι», που έγιναν ακόμα γνωστότερες χάρη στο μυθιστόρημα του Πέτερ Χόε *Η δεσποινίς Σμίλλα διαβάζει το χιόνι*, και ότι θα έκανα αναδρομή στους Ινδοευρωπαίους, τους Αρίους, που θεωρείται ότι μιλούσαν τη γλώσσα από την οποία κατάγονται πάρα πολλές σημερινές γλώσσες, από τα ινδικά και τα ιρανικά μέχρι τα νορβηγικά και τα ουαλικά, και οι οποίοι πιστεύεται ότι ζούσαν κάπου βόρεια της Μαύρης Θάλασ-

σας, ίσως γύρω στο 4000 π.Χ. Ούτε περίμενα ότι θα διαπίστωνα πως οι σύγχρονες θεωρίες για την αρχαία ελληνική σεξουαλικότητα έχουν επηρεαστεί τόσο πολύ από το έργο της ανθρωπολόγου Μάργκαρετ Μιντ στη Σαμόα ή ότι το Τρίτο Ράιχ του Χίτλερ είχε τόσο ισχυρή επίδραση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον αρχαίο έρωτα.

Αρκετά όμως με τους εφιάλτες του σύγχρονου κόσμου. Επέστρεψα στον κόσμο της αρχαιότητας και του αρχαίου Έρωτα. Στην αρχή εντρύφησα στον έρωτα των θεών Δία, Ποσειδώνα και Απόλλωνα για τους Γανυμήδη, Πέλοπα και Υάκινθο αντίστοιχα, κι η έρευνα απροσδόκητα με οδήγησε στους μύθους σχετικά με την προέλευση των αστερισμών και σε μια εξέταση του πώς αντιμετώπισε ο Πλάτων τους μύθους των θεϊκών αρπαγών στον *Φαίδρο*, έναν από τους σπουδαιότερους διαλόγους του, που ίπταται σε μια μυστικιστική σφαίρα. Ύστερα από τόση ενατένιση των άστρων, κάτι πιο προσγειωμένο: οι έρωτες των σκληροτράχηλων, σημαδεμένων πολεμιστών και των λατρεμένων συντρόφων τους, των θρυλικών ηρώων Αχιλλέα και Ηρακλή, των υπαρκτών αγριανθρώπων της Σπάρτης, της Κρήτης και της Μακεδονίας, και του περιφημου Στρατού των Εραστών, του Ιερού Λόχου, που ήταν μόνιμα στρατοπεδευμένος στην ακρόπολη της Θήβας. Έπειτα, εν είδει ανάπαυλας από τις θορυβώδεις πανοπλίες, μια πιο σοφτή παραλλαγή του ελληνικού έρωτα: ο κόσμος των ερωτικών ποιητών, της Λεσβίας Σαπφώς και των ευγενών Ιώνων, κι ύστερα πάλι πίσω στους Αθηναίους, που παρήγαγαν το μεγαλύτερο μέρος του υλικού από το οποίο ξεκινήσαμε, με τις συζητήσεις τους για τον Έρωτα, τη Χάρη και την προθυμία τού να χαρίζεσαι. Οι Αθηναίοι φημίζονταν για τη φλυαρία τους, αλλά απαιτούνταν μια διαφορετική ερμηνεία για το γεγονός ότι κάποιοι συγκεκριμένοι Αθηναίοι –ο Πλάτωνας, ο Ξενοφώντας και ο Αισχίνης, όλοι κατά τύχη σύγχρονοι, που μάλλον γνωρίζονταν μεταξύ τους, ίσως μάλιστα και προσωπικά αν όχι μόνον εξ ακοής– είχαν τόσο πολλά να πουν ειδικά γι' αυτό το θέμα, σε αυτή τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, την οποία μπορούμε να τοποθετήσουμε περί το 380-345 π.Χ. Λες και ξαφνικά τους έπιασε όλους ανησυχία. Λες και ξαφνικά όλοι είχαν πρόβλημα με μια πρακτική που κανείς δεν είχε ασχοληθεί μαζί της επί αιώνες.

Πρόθεσή μου ήταν να εξετάσω τον ελληνικό έρωτα ως *ελληνικό* φαινόμενο. Μ' αυτό εννοώ διάφορα πράγματα: αφενός εννοώ «όχι μόνον ως αθηναϊκό φαινόμενο». Επειδή πάρα πολλές από τις πληροφορίες που έχουμε στη διάθεσή μας προέρχονται από την Αθήνα και επειδή η συγκεκριμένη πόλη κυριάρχησε πολιτισμικά μετά την κλασική περίοδο, όταν μιλάμε για «ελληνική» ιστορία, «ελληνική» γλώσσα, «ελληνική» θρησκεία ή «ελληνική» ομοφυλοφιλία, συχνά καταλήγουμε να μιλάμε απλώς για τις αθηναϊκές παραλλαγές τους. Όμως η Αθήνα δεν ήταν παρά μία ανάμεσα σε εκατοντάδες αυτόνομες πόλεις-κράτη, που καθεμιά είχε τις δικές της παραδόσεις, λατρείες, το δικό της ημερολόγιο, το δικό της νόμισμα, τις δικές της

συνήθειες στο φαγητό, το ποτό και... στον Έρωτα. Τους πολυλογάδες Αθηναίους δεν μπορούσα να τους αποφύγω, αλλά κατέβαλα προσπάθειες να τους περιορίσω στα του οίκου τους.

Αυτή η φαινομενική πολιτισμική ποικιλομορφία της αρχαίας Ελλάδας είναι ένας από τους λόγους που η ελληνική Ιστορία είναι τόσο περίπλοκη –και που τα βιβλία για τον ελληνικό κόσμο τα οποία απευθύνονται στον μέσο αναγνώστη είναι πολύ πιο σπάνια από τα βιβλία για τη Ρώμη. Τουλάχιστον η Ρώμη είναι μία μόνον πολιτική οντότητα. Το να μελετήσεις την «Ελλάδα» σημαίνει να μελετήσεις μια πολιτισμική συνομοσπονδία κρατιδίων. Τα συμπεράσματα που θα συναγάγεις για μία πόλη ίσως να μην ισχύουν για κάποια άλλη. Μολαταύτα, όσον αφορά το θέμα του ελληνικού έρωτα υπήρχε υλικό από ασυνήθιστα μεγάλο αριθμό περιοχών, όχι μόνον από το ζεύγος των συνήθων υπόπτων, της Αθήνας και της Σπάρτης. Υπήρχε υλικό από τις Θεσπές και την πόλη της Θήρας, η οποία ισορροπεί στο χείλος του πελώριου ηφαιστειακού κρατήρα –που είναι ό,τι έχει απομείνει από το νησί της Σαντορίνης. Η σημαντική πόλη της Ήλιδος στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, η πόλη που διοργάνωνε τους Ολυμπιακούς αγώνες, μπορούσε επίσης να συμπεριληφθεί στο κάδρο, όπως επίσης και η Απολλωνία στην αδριατική ακτή της Αλβανίας, το Αίγιο στον Κορινθιακό κόλπο, η Σάμος στο Αιγαίο, η Φάρσαλος στη Θεσσαλία, η Ποσειδωνία στην Ιταλία, η Λύκτος και η Γόρτυνα στην Κρήτη. Κάθε πόλη μπορεί να πρόσφερε απλώς ελάχιστες ψηφίδες στο μωσαϊκό που προσπαθούσα να ανασυνθέσω, και ορισμένες φορές ίσως ήταν δύσκολο να εξακριβώσω σε ποια θέση ταίριαζαν, όμως ο ελληνικός έρωτας έδινε μια σπάνια ευκαιρία να ανασυστήσουμε και να συνθέσουμε έναν πολύ ευρύτερο και πιο ποικιλόμορφο Ελληνικό Κόσμο από την παραλλαγή που παρουσιάζεται σε πολλά βιβλία Αρχαίας Ιστορίας.

Μπορεί μεν αυτή η ποικιλομορφία της Ελλάδας να καθιστά δύσκολη τη συγγραφή αφηγηματικών ιστοριών για τη συγκεκριμένη εποχή, κάνει όμως την εξερεύνησή της ιδιαίτερα συναρπαστικό εγχείρημα. Ο ελληνικός κόσμος απλώνεται προς πάσα κατεύθυνση. Ποτέ δεν ξέρεις τι θα συναντήσεις στην επόμενη στροφή. Και ποτέ δεν ξέρεις ποιο παράξενο τεχνούργημα, ποια εκπληκτική νέα εικόνα, ποιο ανεξιχνίαστο έθιμο ή κρυφό κείμενο θα προκύψει από μια ανασκαφή ή από ένα κομμάτι παπύρου που θα εξαχθεί με μόχθο από κάποια αιγυπτιακή μούμια. Θα μπορούσε να είναι ένα άγνωστο ποίημα της Λεσβίας Σαπφώς ή ενός από τους αρχαιότερους όλων των ελλήνων λυρικών, του άξεστου Αρχίλοχου της Πάρου, που μας μιλάει με τη δική του φωνή για το πώς αποπλάνησε μια γυναίκα και –στην κλιμάκωση της διήγησης– μας λέει: *λευκὸν ἀφήκα μένος*. Γνωρίζαμε ότι το μένος σήμαινε τον ανδρισμό, με την έννοια της «ανδρικής ενέργειας». Τώρα πλέον γνωρίζουμε ότι ενίοτε σήμαινε και τον ανδρισμό με την έννοια του «σπέρματος»: κάποιες παλαιότερες μεταφράσεις αρχαίων κειμένων ίσως χρειαστεί να αναθεωρηθούν. Μια μεταγενέστερη εκδοχή ενός κειμένου του Στράβωνα ίσως ανακαλυφθεί κρυμμένη κάτω από ένα παλαιό χειρόγραφο χριστιανικών κατηχήσεων, αποκαλύ-

πτοντας τον εδώ και αιώνες χαμένο «εναγκαλισμό» ενός Κρητικού με τον απαχθέντα ερώμενό του, ή ίσως να ανακαλύψουμε σαράντα δύο αθηναίους *ένιασσίους* (= ετήσιους) ήρωες, καθένας εκ των οποίων συνδέεται με την κοορτή πολιτών κάθε έτους, τους οποίους προηγουμένως αγνοούσαμε.

Υπάρχει και μια άλλη παράμετρος εξαιτίας της οποίας δίνω τόση έμφαση στην «ελληνικότητα» του ελληνικού έρωτα. Σε πάρα πολλές περιπτώσεις διάφορες πληροφορίες –κείμενα και εικόνες– είχαν αφαιρεθεί από το πλαίσió τους, σαν η ελληνική ομοφυλοφιλία να ήταν ένα φαινόμενο που μπορούσε να διαχωριστεί από τον κόσμο στον οποίο εξόφθαλμα ανήκε, σαν να ήταν κάτι περιθωριακό, ιδιωτικό, με ελάχιστη ή ουδεμία σχέση με την πολιτική και τη θρησκεία, κάτι που οι Έλληνες έκαναν, τρόπον τινά, στον ελεύθερο χρόνο τους, ωσάν, όταν αποσύρονταν στα υπνοδωμάτιά τους, να αποσύρονταν επίσης από την ελληνική τους ταυτότητα για λίγη ώρα. Κάτι τέτοιο συνέβαινε πρωτίστως όταν το αντικείμενο μελέτης ήταν η μακεδονική ομοφυλοφιλία. Λίγοι μελετητές αμφισβητούν τα μάλλον άφθονα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι στον Μέγα Αλέξανδρο άρεσαν τα αγόρια και ότι υπήρχε ουκ ολίγο ομόφυλο πάθος στην αυλή των μακεδόνων βασιλέων, αλλά εξίσου λίγοι μελετητές προβληματίστηκαν για τον ρόλο που έπαιζαν αυτές οι σχέσεις στα πολιτικά δρώμενα της αυλής. Το ίδιο ίσχυε και για την κρητική ομοφυλοφιλία, σχετικά με την οποία διαθέτουμε μια γλαφυρότατη μαρτυρία από τον ιστορικό του 4ου αιώνα π.Χ. Έφορο. Οι νεότεροι ιστορικοί δεν παραγνώρισαν το ζήτημα, ωστόσο αγνόησαν τις σημαντικότερες πολιτικές διακλαδώσεις του. Ακόμα και στην Αθήνα, όπου οι πηγές ενίοτε υπαινίσσονται ότι ολόκληρη η δημοκρατία διοικούνταν από μια μαφία παραδόπιστων αντρών που έκαναν σεξ με άντρες, οι μελετητές είχαν την τάση να υποβαθμίζουν την ευρύτερη σημασία των ομόφυλων σχέσεων, λες και ήταν κατ' ανάγκην μεταβατικές ή επιπόλαιες ή απλώς ανήκαν στη σφαίρα της διακωμώδησης κάποιου πολιτικού που στα νιάτα του υπήρξε ασυμμάζευτος. Στα σύγχρονα κείμενα που ασχολούνται με την αθηναϊκή δημοκρατία δεν υπάρχουν πολλές αναφορές στις ομοφυλοφιλικές σχέσεις, παρότι βρΐθουν από αυτές οι αρχαίες πηγές που αφορούν το πολιτικό γίνεσθαι της αθηναϊκής δημοκρατίας.

Αντί να εστιάζω συνεχώς στην ελληνική ομοφυλοφιλία, στην ακριβή φύση της σχέσης, σε αυτό που *πραγματικά* συνέβαινε ανάμεσα στους εραστές του ίδιου φύλου, περιεργαζόμενος την κρεβατοκάμαρα, το κρεβάτι, τις σπάνια αναφερόμενες λεπτομέρειες των σεξουαλικών πράξεων στις οποίες προέβαιναν –ή στις οποίες δεν προέβαιναν– πάνω στα σεντόνια οι αρχαίοι Έλληνες, θέλησα να δω το θέμα από μια ευρύτερη οπτική γωνία, ώστε να διατρέξω ολόκληρο το τοπίο στο οποίο εντάσσονταν όλα αυτά. Αντί να ρωτήσω αν ο Αχιλλέας και ο Πάτροκλος είχαν ή δεν είχαν σεξουαλική σχέση και ποιος έκανε τι σε ποιον, θέλησα να ρωτήσω τι σήμαινε για τον Όμηρο να τοποθετήσει αυτή την παθιασμένη σχέση δύο αντρών στον πυρήνα της πλοκής της *Ιλιάδας*· τι σήμαινε αυτή η σχέση για τους Έλληνες που αντίκριζαν στην κύλικα του Ζωγράφου του Σωσία μια εικόνα στην οποία ένας

Αχιλλέας με μάτια διάπλατα επιδένει τρυφερά την πληγή του Πάτροκλου με πάλλευκους επιδέσμους, ενώ ο Πάτροκλος σφίγγει τα εκτυφλωτικά άσπρα δόντια του· τι σήμαινε αυτή η σχέση για τους Θεσσαλούς που πήγαν στην Τροία για να θυσιάσουν στον Αχιλλέα και να προσφέρουν κάτι και στον νεκρό Πάτροκλο, επειδή πίστευαν ότι αυτό θα άρεσε στον θηριώδη πολεμιστή· τι σήμαινε για τον Αλέξανδρο και τον Ηφαιστίωνα, όταν πήγαν εκεί για να τιμήσουν τους δύο ήρωες στην αρχή της εκστρατείας τους για την κατάκτηση της Περσίας, ή για τον άντρα από τον Κρότωνα, που ισχυρίστηκε ότι είχε δει τους δύο ήρωες μαζί τον 6ο αιώνα π.Χ., σαν φαντάσματα στη Νήσο Λευκή, που βρίσκεται στις ακτές της Ουκρανίας, εκεί όπου ο Δούναβης εκβάλλει στη Μαύρη Θάλασσα, ένα νησί από λευκό ασβεστόλιθο με λευκά πουλιά και άσπρες λεύκες, δέντρα που την άνοιξη βγάζουν άφθονους λευκούς χνουδάτους σπόρους, οι οποίοι, όπως υπέθετα, πιθανότατα κάλυπταν το νησί, δημιουργώντας κάτι σαν συμπαγή κρούστα ξηρού πάγου.

Έτσι οδηγούμαστε σ' ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που εμπλέκεται στην ανασυγκρότηση της έννοιας της «ελληνικότητας»: καλούμαστε να αποστασιοποιηθούμε από τον σύγχρονο τρόπο σκέψης. Όταν αποκαθιστάς στο συγκείμενό τους όλα αυτά τα αφαιρεθέντα από το πλαίσιο τους αποσπάσματα και τις εικόνες –και μερικές φορές το μόνο που χρειάζεται για να το πετύχεις είναι να γυρίσεις ανάποδα μια κύλικα, ώστε να δεις τι εικονίζεται στην άλλη πλευρά– διεισδύεις λίγο βαθύτερα στον αρχαίο κόσμο όπως ήταν πραγματικά, στις τέσσερις διαστάσεις του. Δεν ήταν πάντα προφανές πώς συνδεόταν, ας πούμε, μια εικόνα ανήλικων αγοριών που παρενοχλούνταν σεξουαλικά από πρεσβύτερους τους σ' ένα γυμνάσιο με μια εικόνα στο εσωτερικό της ίδιας κύλικας, που έδειχνε τη μητέρα του Αχιλλέα, τη Θέτιδα, να μεταμορφώνεται σε μια σειρά από άγρια και επικίνδυνα πλάσματα για να ξεφύγει από τη σιδερένια λαβή του πατέρα του Αχιλλέα, Πηλέα, αλλά σύνδεση σίγουρα υπήρχε. Αυτήν τη σκηνή φιλοτέχνησε ο ζωγράφος, αυτήν τη σκηνή αντίκριζε ο αρχαίος θεατής. Κι όταν γυρίζουμε ανάποδα την κύλικα του Ζωγράφου του Σωσία, αυτήν με τον Αχιλλέα να επιδένει τον βραχίονα του Πάτροκλου, βρίσκουμε μια μεγαλοπρεπή παρέλαση θεών να διατρέχει όλη την περίμετρο, με τον Ηρακλή στο ένα άκρο να φωνάζει στον πατέρα του, τον Δία, που απεικονίζεται στο άλλο άκρο: «ΖΕΥ ΦΙΛΕ». Αυτές οι συμπαραθέσεις μπορεί σ' εμάς να φαίνονται ακατανόητες, αλλά είναι σίγουρο ότι υπάρχουν· μάλιστα μόνο στις φωτογραφίες και στα βιβλία οι εν λόγω σκηνές διαχωρίζονται. Μόλις, δε, γυρίσουμε την κύλικα ανάποδα, ζωντανεύει γλαφυρότατα μπροστά μας μια εικόνα του υπόλοιπου ελληνικού κόσμου στον οποίο συναντάται αυτός ο Ελληνικός τύπος Έρωτα.

Ο Αχιλλέας, που εμφανίζεται ως λυσσαλέος εραστής άλλων αντρών στην *Ιλιάδα* και αλλού, είναι ο ίδιος Αχιλλέας του οποίου η μητέρα λατρευόταν στο ιερό Θετίδειον, στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Φάρσαλο της Θεσσαλίας. Εδώ τοποθέτησε ο Ευριπίδης την πλοκή του έργου του *Ανδρομάχη*, που εξυμνούσε τη βασιλική οικογένεια των Μολοσσών, οι οποίοι ισχυρίζονταν ότι ήταν απόγονοι του Αχιλλέα και οι

οποίοι επίσης είχαν υπό τον έλεγχό τους το μαντείο της Δωδώνης, που συμβούλεψε τους Θεσσαλούς να κάνουν θυσία στον Αχιλλέα στην Τροία. Μολοσσός θρυλείται πως ήταν, αν και γενειοφόρος, ο *έρώμενος* του Μένωνα της Φαρσάλου, ο οποίος επίσης πρωταγωνιστεί στον ομώνυμο διάλογο του Πλάτωνα ως ο πιο όμορφος όλων των αντρών του κόσμου και ο οποίος είχε υπό τις διαταγές του τον Ξενοφώντα στην κάθοδο των Μυριών, κατά την ανεπιτυχή εκστρατεία που διεξήγαγαν με σκοπό να καταλάβουν τον θρόνο της Περσίας για λογαριασμό του Κύρου του Νεότερου. Όταν ο Μένων δολοφονήθηκε, ο Ξενοφώντας έγραψε έναν από τους πικρότερους ελληνικούς επικήδειους. Αυτοί οι Μολοσσοί πρόσφεραν ως σύζυγο στον Φίλιππο τον Μακεδόνα την Ολυμπιάδα, τη μητέρα του Αλεξάνδρου, ο οποίος επιδαψίλευσε ξεχωριστές τιμές στον Αχιλλέα στην Τροία, κατά την πιο επιτυχημένη ελληνική εκστρατεία για την αρπαγή του θρόνου της Περσίας...

Ο κόμπος ήταν φτιαγμένος από τον λείο φλοιό μιας κρυνιάς, και δεν διακρίνονταν ούτε η αρχή του ούτε το τέλος του.

Συνεπώς, ένα βιβλίο για τους *Έλληνες και τον ελληνικό έρωτα* είναι ένα βιβλίο για τον ελληνικό έρωτα μέσα στο ελληνικό του συγκείμενο, αλλά επίσης ένα βιβλίο για τον απίθανο κόσμο των Ελλήνων εν γένει, ιδωμένο μέσα από το πλέον ιδιοσυγκρασιακό έθιμό τους. Είναι ένα σκιαγράφημα του τι θα μπορούσαμε να είχαμε κάνει όλοι εμείς οι μελετητές των Ελλήνων όσον αφορά τον ελληνικό έρωτα τα τελευταία τριάντα χρόνια –και του τι ελπίζω ότι θα πράξουμε σε μεγαλύτερο βαθμό στο μέλλον– αν δεν ήμασταν τόσο παράξενα προσκολλημένοι στη σοδομιστική διείσδυση.